

DURKHEIMOVA TEORIJA RELIGIJE KAO TEORIJA KULTURE

RATKO ČORIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 316::2 DURKHEIM, E.
Prethodno priopćenje
Preliminary report

Primljeno
: 2002-12-18
Received

Durkheimova interpretacija totemizma kao elementarne religije, na osnovu koje Durkheim donosi zaključke koji važe za religiju uopće, podliježe mnogobrojnim kritikama iako i kritičari priznaju poticajnu snagu Durkheimovih ideja. U ovom se članku pokušava upravo na temelju takvih poticaja interpretirati Durkheimova teorija religije kao teorija kulture. Slijedeći Durkheimovu argumentaciju po kojoj je religija u osnovi svih društvenih institucija jer je njeno porijeklo upravo u kolektivnoj svijesti, u članku se Durkheimov kategorijalni par sveto-profano, a koji je ključan u njegovoj definiciji religije, nastoji prevesti u kategorijalni par kultura-priroda te na taj način ukazati na društvenu osnovu kulturnog stvaralaštva. To se naročito naglašava u Durkheimovoj teoriji osobe po kojoj je osoba sastavnica dvaju čimbenika. Od njih tijelo omogućuje individualizaciju, dok duša, kao kolektivni princip ima određujuće značenje za konstituiranje pojma osobe.

KLJUČNE RIJEČI: totemizam, religija, sveto-profano, kultura-priroda, duša, tijelo, osoba

Elementarni oblici religijskog života posljednja je za života objavljena knjiga Emilea Durkheima. Objavljena 1912. godine, ona je po mnogim poznavateljima Durkheimove sociologije kruna njegova sociološkog djela i svakako najutjecajniji Durkheimov rad, to prije što je i prvi preveden na engleski jezik, i to nedugo nakon francuskog izdanja – 1915. godine. Iako podnaslov knjige - Totemistički sistem u Australiji - upućuje na zanimljivu

etnografsku građu kakvom obiluje razdoblje u kojem je knjiga objavljena, sadržaj djela daleko nadmašuje puki etnografski zapis. Štoviše, može se reći da je etnografski sadržaj djela koji je Durkheim preuzeo od najutjecajnijih istraživača totemizma s početka XX. stoljeća B. Spencera i F. J. Gillena (između ostalih), tek predložak, građa koja Durkheimu služi za izvođenje dalekosežnih zaključaka o religiji i društvu. I sam Durkheim već u uvodu *Elementarnih oblika religijskog života* naglašava da sociologija ima potpuno drukčiju zadaću negoli deskriptivne znanosti poput povijesti i etnografije. "Kao i svakoj pozitivnoj znanosti, cilj joj je, prije svega, objasniti jednu sadašnju, nama blisku stvarnost, koja je zato kadra da utječe na naše ideje i postupke: ta stvarnost je čovjek, točnije današnji čovjek, jer nema ničeg što bismo radije htjeli upoznati." Stoga je i proučavanje totemizma kao najelementarnije religije zapravo i poduzeto jer "nam se učinilo podesnijom od bilo koje druge da nam rastumači religijsku prirodu čovjeka..." (*Elementarni oblici religijskog života*, str. 3.)

I neposredno po objavljivanju *Elementarnih oblika religijskog života* bilo je ozbiljnih zamjerki na neke postavke koje su izložene u knjizi. Primjerice, dovedena je u pitanje Durkheimova teorija o totemizmu kao najprimitivnijoj i najelementarnijoj religiji; zatim se smatralo presmionim Durkheimovo tumačenje porijekla logičkog mišljenja u religijskim vjerovanjima, te se ukazalo na statičnost Durkheimova poimanja religije po kojem se vjerski osjećaji zasnivaju isključivo u kolektivnoj svijesti, dok su izrazito individualno-psihološke pobude potpuno zanemarene ili pak izvedene iz kolektivnih predodžaba. Također se postavilo pitanje da li bi Durkheim uspio tako uvjerljivo deducirati svoje postavke da nije izabrao totemizam, odnosno klan kao osnovnu jedinicu svoje analize, a koje, po ovim kritičarima, svojom jednostavnošću odgovaraju Durkheimovu argumentiranju.

Unatoč svim ovim zamjerkama, Durkheimovo shvaćanje religije ostaje i dalje vrlo utjecajno, i to posebno zbog toga što ono obuhvaća i jedno osebujno shvaćanje nastanka društvenih institucija pa i kulture u cjelini. Budući da je religija za Durkheima metaustanova iz koje su proizašle sve druge ustanove društva, to se *Elementarni oblici religijskog života* mogu razumjeti i kao Durkheimov doprinos uspostavljanju jedne osobite sociologije kulture.

Prije negoli dođemo do pitanja o tome na koji način Durkheim iz religijskog bića čovjeka izvodi njegovu kulturnu bit, potrebno je prethodno reći na koji način on definira religiju te zbog čega uzima upravo totemizam kao predmet svog istraživanja.

Da mu cilj nije tek sistematizirati i teorijski interpretirati etnografske zapise o totemizmu u Australiji, Durkheim naglašava već u uvodu djela. Totemizmom se Durkheim bavi s razloga što mu je stalo do toga da protumači sadašnjju, nama blisku stvarnost, što je po njemu zadaća sociologije kao pozitivne znanosti. U ovom slučaju želi se rastumačiti religijska bit čovjeka, jedan bitan i trajan vid života ljudskog roda. Ustvrdivši da u povijesti nije bilo društva bez religije, Durkheim zaključuje da je religija trajan fenomen koji prati ljudski život jer "najbarbarskija" i najčudnovatija vjerovanja i obredi izražavaju neku ljudsku potrebu; one "igraju istu ulogu, zavise od istih uzroka i mogu, dakle, isto tako dobro poslužiti da objelodane prirodu religijskog života..." (str. 5). Iz ovih se razloga treba spustiti k izvoru, pronaći onu religiju koja je elementarna, iz koje su proizašle sve ostale, jer će njena jednostavnost omogućiti pravi uvid u bit pojave. Ovdje Durkheim svjesno odstupa od usporedne metode za koju se zalagao u "Pravilima sociološke metode" i pristupa analizi samo jednog, najelementarnijeg oblika religije koji uzima kao obrazac za proučavanje religije uopće. Ta najelementarnija religija za Durkheima je totemizam nekih centralnoaustralijskih plemena, prvenstveno plemena Arunta (Aranda), dok mu sjevernoamerički totemizam, koji je, gledajući evolucijski, razvijeniji, služi kao kontrolna skupina kojom tumači neke razvojne pravce prvog.

Nakon što je obrazložio razloge svog bavljenja totemizmom, Durkheim pristupa definiranju religije. Kritički odbacivši vladajuće definicije religije svog vremena, od kojih jedna polazi od pojma natprirodnog kao osnovne karakteristike religije (Muller, Jevons), a druga nalazi da je ideja božanstva u osnovi definicije religije (Tylor), Durkheim postupno izgrađuje svoju definiciju. Ona treba biti tako široka da obuhvati sve religijske pojave.

Kao prvo, Durkheim polazi od konstatacije da sve religije sadrže vjerovanja koja su zajednička nekoj društvenoj skupini, te obrede čija je osnovna funkcija da osnaži ta vjerovanja. Distinktivna crta religijske misli po Durkheimu jest podjela svijeta na dva područja, od kojih jedno obuhvaća sve što je sveto, a drugo sve što je profano. Svete stvari su one koje su zaštićene i izolirane zabranama; profane su one na koje se te zabrane odnose. Profane stvari moraju ostati udaljene od svetih. Pritom su i obredi zapravo pravila ponašanja koja propisuju kako se čovjek mora vladati sa svetim stvarima. Prije negoli će dati konačnu definiciju religije, Durkheim još mora razlučiti religiju od magije koja se također sastoji od određenih obreda i vjerovanja te barata zabranjenim (posvećenim) stvarima. Razlika se sastoji u tome što je religiji svojstveno moralno djelovanje, dok se magija uglavnom iscrpljuje u

ostvarivanju utilitarnih svrha. Naime, izričito religijska vjerovanja su uvijek zajednička određenom kolektivu koji propovijeda da uz njih valja pristajati i s njima u skladu vršiti određene obrede. Dakle, religija je uvijek stvar grupe koja se naziva crkva. Crkva je društvo čiji su članovi sjedinjeni zato što na isti način doživljavaju sveti svijet i njegove odnose s profanim svijetom, i tu zajeničku predodžbu izražavaju u istovjetnim običajima. S druge strane, magija ne vodi međusobnom povezivanju ljudi koji uz nju pristaju, niti njihovu sjedinjavanju u istu grupu. Ne postoji, dakle, magijska crkva; vrač ima klijentelu, a ne crkvu koja je moralna zajednica koju čine svi poklonici istog vjerovanja, i to kako vjernici, tako i svećenici. Iz ovih elemenata Durkheim slaže svoju definiciju religije koja glasi: "Religija je čvrsto povezan sistem vjerovanja i običaja koji se odnose na svete, to jest izdvojene i zabranjene stvari, naime sistem vjerovanja i običaja koji sve svoje pristalice sjedinjuje u istu moralnu zajednicu zvanu crkva" (str. 44).¹

Rekosmo da je totemizam za Durkheima najelementarnija religija iz koje su proizašle sve ostale religije. Durkheim pobija animističku i naturalističku teoriju o elementarnoj religiji odnosno o nastanku religije, u što ovdje ne možemo ulaziti zbog praćenja osnovne teme kojom se bavimo.² Stoga se usmjerimo na analizu osnovnih totemističkih vjerovanja iz kojih Durkheim donosi zaključke o društvu kao kreatoru kulture.

Kao što su totemistička vjerovanja centralnoaustralijskih društava najelementarnija religijska vjerovanja za koja znamo, tako je i njihova društvena organizacija najprimitivnija i najjednostavnija. Sva proučavana centralnoaustralijska plemena sastoje se od dviju fratirija koje pak objedinjuju veći broj klanova. Klan je, dakle, osnovna društvena jedinica australskih plemena. Čine ga pojedinci koji smatraju da su spojeni srodničkim vezama

¹ Vrijedi naglasiti da se kritičke opaske koje se upućuju Durkheimovoj definiciji religije, mogu podvesti pod kritike koje prate "Elementarne oblike..." u cjelini. Radi se o logičkoj pogrešci petitio principii, budući da Durkheim započinje s već donijetim zaključcima koje onda potkrjepljuje, kako izabranim primjerima, tako i navedenom definicijom religije. Na taj način su i dva osnovna elementa definicije religije – sveto i crkva – u funkciji dokazivanja osnovne postavke o religiji kao društvenoj (moralnoj) činjenici. (vidjeti S. LUKES, *Emile Durkheim, His Life and Work*, str. 481) Naravno da u ovakvoj (sociologističkoj) definiciji religije izostaje ono izvorno religijsko (religio) kao povezanost čovjeka s nadnaravnim bićem (ili bićima) ili pak s nekom nadljudskom moći.

² I Durkheimove kritike animizma i naturalizma, kako ističe Steven Lukes, mogu se podvesti pod logičke manjkavosti "Elementarnih oblika...", a ovdje posebno dolazi do izražaja kombinacija argumenta eliminacije i petitio principii. "Odbacivši animizam i naturalizam kao neuvjerljive teorije religije, on prelazi na opis jednog "pozitivnog zaključivanja" (S. LUKES, *Emile Durkheim, His Life and Work*, str. 480).

naročite prirode (ne krvne). Spojeni su upravo imenom stvari koja ih veže, a to je totem. Izvan i iznad totema klanova postoje totemi fratrija. Međutim, totem nije samo ime, on je ujedno i amblem ili grb klana, na što upućuje ukrašavanje predmeta ali i tijela domorodaca slikama totema, naročito prilikom postupka inicijacije, kada se tijela mladića oslikavaju stiliziranim crtežima totema. Upotreba totemskih simbola naročito je izražena u religijskim ceremonijama, što znači da je totem kolektivna oznaka koja istovremeno ima religijsko obilježje. Durkheim naglašava da su upravo s obzirom na totem stvari klasirane na svete i profane. U tom kontekstu Durkheim naročitu pažnju posvećuje analizi svetih predmeta, a među njima posebno tzv. *čuringama* ili *tdžurungama*, komadićima drveta ili uglaćanog kamena s urezanim crtežom totema grupe. *Čuringa* je imenica, ali i pridjev koji znači sveto. Kao takav zabranjen je pogledu i dodiru profanih osoba (žene i djeca). *Čuringa* ukazuje na činjenicu da je zapravo crtež, grb ono što se smatra svetim i da u hijerarhiji svetih stvari zauzima prvo mjesto. Ovaj argument služi Durkheimu da odbaci ona shvaćanja totemizma koja su ga svodila na obožavanje životinja ili biljaka, koje su najčešći nositelji totema u Australaca. Same životinje ili biljke tek su druge u hijerarhiji svetih stvari. Treći je pak čovjek, pripadnik klana, koji vjeruje da je istovremeno i čovjek ali i životinja ili biljka totemske vrste, budući da uz svoje nosi i njeno ime. Primjerice, pripadnik klana Gavrana i sam se naziva Gavranom.

Durkheim naglašava kako kod centralnoaustralijskih plemena oblici društvene organizacije prate organizaciju totemskog sistema, odnosno religijskog života. Međutim, ne samo da organizacija religijskog života odgovara organizaciji društvenog života nego totemizam proizvodi i jednu zamisao o univerzumu. Drugim riječima, totemizam predstavlja jedan kozmološki sistem. Po vjerovanju domorodaca, naime, univerzum je zapravo jedno veliko pleme kojem i sam pojedinac pripada. Sve stvari i pojave koje okružuju čovjeka klasirane su po principu religijske, odnosno društvene organizacije. Tako određenom klanu ne pripadaju samo pojedinci i životinje ili biljke čije ime klan nosi, nego i neke druge stvari, bića i pojave. Čitava priroda je razvrstana prema klanovima i fratrijama. Ovom ili onom klanu tako pripada ova ili ona vrsta drveća, ova ili ona vrsta ptica; jednoj fratiji pripada Sunce, drugoj Mjesec. Čitav univerzum je sistematiziran po uzoru na društvenu organizaciju. Po Durkheimovu mišljenju društvena organizacija s pripadajućim religijskim sistemom omogućila je čovjeku da razvrsta stvari po rodovima ili klasama, drugim riječima, društvo je pružilo osnovu ili uzor po kojem se razvijalo logičko mišljenje. U tom smislu fratrije su bile rodovi, a klanovi vrste.

Budući pak da je totemizam klana samo dio obuhvatnijeg totemizma fratrije, ovi pak dio religije plemena, to je čitav način mišljenja slijedio uzor društvene, odnosno religijske organizacije. Ovim načinom Durkheim smatra kako rješava spor između apriorista i empirista, ustvrdivši kako osnovni pojmovi ljudskog duha, dakle, kategorije vremena, prostora, roda, vrste itd., imaju izvor u društvenoj ili religijskoj organizaciji, odnosno u kolektivnoj svijesti.

Slijedeći Durkheima u njegovu zaključivanju, dolazimo do ključnog poglavlja *Elementarnih oblika ... Zajedničko sveto obilježje raznorodnih stvari i bića koje potpadaju pod isti totem, ne može potjecati iz njih samih, već "iz uzroka koji su posve tuđi predmetu na kojem se (sveto) fiksira"* (str. 297) One, dakle, osjećaje koje pobuđuju moraju crpiti iz jednog principa koji im je zajednički. To je nekakva sila, koju će Durkheim u svom daljnjem zaključivanju razobličiti kao društvenu; bezimena, bezlična, rasuta u svim stvarima i bićima, vječna, nespoznatljiva; ona je izvor svekolike djelotvornosti, prvotni pokretač – ona je "gotovo božanski entitet", "bog kome se klanja svaki totemistički kult". Ovu nematerijalnu silu domorodci predočavaju u čulnom obličju totema, a ona djeluje fizički kao izvor svekolikog djelovanja ljudi i okoline, te moralno kao ona koja zbližava ljude. Zapravo je vjera u njenu fizičku djelotvornost, zaključuje Durkheim, samo oblik moralnog utjecaja koje društvo vrši na svoje članove, te je, prema tome, i sam pojam sile religijskog (društvenog) porijekla. Poimanje postojanja ove sile nalazi Durkheim u izrazima *mana* u Melanežana, *vakan* kod Sijuksa ili *orenda* kod Irokeza. Totem je, dakle, samo simbol ove nematerijalne sile koja upravlja univerzumom. Prema Durkheimovu mišljenju, slika totema zapravo simbolizira dvoje: 1) totem je čulno obličje totemskog principa ili boga (uvjetno rečeno, s obzirom na činjenicu da mnoga proučavana plemena nemaju pojam personificiranog božanstva), 2) totem je "zastava klana", odnosno "simbol društva" koje sa naziva klanom. Budući da istovremeno upućuje na dva različita predmeta, Durkheim donosi sljedeći zaključak koji je ključan za njegovo poimanje religije, a koji se mogao nazrijeti već ranije, jer je vodio Durkheimovo argumentiranje: "Ako je, dakle, totem u isti mah simbol i boga i društva, nije li to zato što bog i društvo čine jedno... Bog klana, totemski princip, ne može biti ništa drugo doli sam klan, ali hipostaziran i uobrazilji ljudi predočen u čulnom obliku biljke ili životinje koja služi kao totem" (str. 192). Na ovaj način totemizam (i religija uopće) postaje za Durkheima složen simbolički sistem koji istovremeno prikrija i razotkriva smislaonu jednoznačnost boga i društva. "Bogovi su samo personificirani kolektivni ideali", ovim je riječima u jednoj diskusiji Durkheim lapidarno izrazio svoje shvaćanje religijskog fenomena. U tom smislu, religija je za

Durkheima ono što je G. Gurvitch nazvao "totalnom društvenom pojavom", jer po Durkheimu nema društvene pojave ili ustanove koja nema svoj korijen u elementarnim oblicima religije. Znanost, pojmovno mišljenje uopće, pravo, moral, filozofija, poezija, plastične umjetnosti, pa dakako i jezik i kategorije mišljenja, imaju svoje ishodište u religijskom, odnosno društvenom životu. Na ovaj način se Durkheimova teorija o religiji može iščitati kao teorija kulture, a kategorijalni par sveto-profano, koji za Durkheima predstavlja distinktivnu odrednicu religijskog fenomena, možemo prevesti u kategorijalni par kultura-priroda.³ Daljnjim izvođenjem, a slijedeći Durkheima, pod kategoriju svetog (kultura) možemo uvrstiti kategoriju društvenog nasuprot individualnom, općeg nasuprot posebnom, pojam duše i duhovnog nasuprot tjelesnom, vječno nasuprot svakodnevnom; moral, filozofiju, znanost, pravo, umjetnost, jezik nasuprot čistom prirodnom (animalnom) životu (životu čula, poriva); na kraju idealno možemo suprotstaviti onom činjeničnom. Nakon što je ustvrdio da bog klana, klanski princip kao predmet štovanja nije ništa drugo doli sam klan, dakle kolektivna sila koja bitno određuje svakog pripadnika klana, Durkheim u nastavku svoje analize totemizma nalazi u etnografskoj građi o njemu i ideje duše, duhova, heroja prosvjetitelja pa čak i zametke ideje božanstva. Međutim, naglašava Durkheim, ove ideje nisu prvotne, već izvedene iz osnovnog totemističkog vjerovanja. U Durkheimovoj interpretaciji ove ideje postaju još jedna snažna potvrda osnovne njegove postavke o totemu kao simbolu božanskog i društvenog istovremeno. Naime, i ideja duše, kao i duhova i heroja civilizacije zapravo su nositelji kolektivne sile (klana, plemena).

U osmoj glavi druge knjige *Elementarnih oblika religijskog života* Durkheim govori o pojmu duše te je zaključuje kraćim ekskursom o ideji osobe. Tu se Durkheim ponovo vraća elaboriranju svoje teze o dvostrukosti ljudske svijesti koju susrećemo već u njegovom prvom značajnom djelu (*O podjeli društvenog rada*). Ovaj ekskurs o ideji osobe smatram posebno aktualnim za suvremene teorijske diskusije o makro-mikro razini u pristupu društvu. Također smatram da Durkheimovo shvaćanje ideje osobe u značajnoj mjeri može barem

³ Iako Durkheim ne rabi eksplicitno kategorijalni par kultura-priroda, neosporan je njegov utjecaj na Claude Lévi-Straussa koji u kulturi vidi svijet koji stoji nasuprot svijetu prirode, iako kultura podrazumijeva i neke univerzalne prirodne ljudske potrebe kao što su prehrana (sirovo-pečeno), zaštita od hladnoće itd. Pa i Durkheimovo nastojanje da pronikne u "religijsku bit čovjeka" proučavajući najelementarniju religiju, mogla je biti ideja-vodilja Lévi-Straussu koji, za razliku od Malinowskog i Levi-Bruhla, i tzv. "divljoj misli" pridaje one značajke koje vrijede univerzalno za čovjeka kao bića određenog kulturom. Uostalom, Lévi-Strauss je i eksplicitno odao priznanje Durkheimu posvećujući mu svoju knjigu *Strukturalna antropologija*. (vidi isto tako prigodni tekst "Što antropologija duguje Durkheimu" objavljen u *Strukturalna antropologija II*, Zagreb, ŠK, 1988, str. 39-44).

ublažiti uglavnom negativne konotacije koje se vezuju uz njegov sociologizam. Na kraju, ali ne manje važno, slijedeći Durkheima i u njegovoj interpretaciji ideje osobe, želim naglasiti još jednom da se ova knjiga "o religijskoj biti čovjeka" može čitati i kao knjiga o čovjeku kao kulturom određenom biću. Govoreći o ideji duše koja se pojavljuje u okviru totemističkog vjerovanja centralnoaustralijskih plemena, Durkheim ustvrđuje da duša nije ništa drugo doli totemski princip utjelovljen u svakom pojedincu, odnosno da "kao što društvo postoji samo u pojedincima i kroz njih, totemski princip živi samo u individualnim svijestima i kroz svijesti čijim se udruživanjem obrazuje klan." (*Elementarni oblici ...*, str. 230) Na razmatranje o duši i njenom značenju za totemističko vjerovanje nadovezuje Durkheim svoj ekskurs o ideji osobe, a polazeći od konstatacije kako je upravo ideja duše dugo bila i jest "narodski oblik ideje osobe", Durkheim naglašava kako je pojam osobe sastavnica dviju vrsta čimbenika, od kojih prvi, a to je "princip koji kolektivu služi kao duša ... čini samu supstanciju individualnih duša". Taj princip, nastavlja Durkheim, nije stvar niti jednog pojedinca ponaosob, "već čini dio kolektivne baštine; u njemu i kroz njega sve se svijesti sjedinjuju." (str. 248-249) Drugi čimbenik je potreban da bi se uopće moglo govoriti o odvojenim osobama, da bi se princip (kolektivna duša) fragmentirao i diferencirao. Taj čimbenik individualizacije jest tijelo. "Kako su tijela odvojena jedna od drugih i kako zauzimaju različite točke u vremenu i prostoru, svako od njih čini posebnu sredinu u kojoj se kolektivne predstave na različit način prelamaju i boje. Otuda slijedi da sve svijesti usađene u ova tijela – iako imaju pogled na isti svijet, svijet ideja i osjećanja koja tvore moralno jedinstvo grupe – taj svijet ne vide pod istim kutom, već ga svaka izražava na svoj način" (str. 249).

Od ovih dviju vrsta čimbenika koje tvore pojam osobe prvi je supstancijalan, iako je i drugi podjednako neophodan. Da bi potkrijepio svoju tezu o izuzetnoj važnosti kolektivnog principa za oblikovanje pojma osobe, Durkheim se nadovezuje na filozofsku analizu ideje osobe, i to onu Leibniza i Kanta. Tako Kant, koji ističe volju kao temelj ideje osobe, naglašava kako je volja upravo sposobnost da se djeluje u skladu s umom, a taj um je upravo ljudski, univerzalni um, a ne neki pojedinačni um. To je, zaključuje Durkheim Kantovu analizu, "moć duha da se uzdigne iznad posebnog, kontingentnog, individualnog, eda bi mislio u obliku univerzalnog. S ove točke gledanja, dakle, može se kazati da ono što čovjeka čini osobom jest ono čime se on podudara s drugim ljudima, ono što ga čini čovjekom, a ne nekim čovjekom" (str. 249).

Inzistirajući na razlikovanju pojma osobe od pojma individualizacije, Durkheim zaključuje kako je zapravo ono što primamo od društva, a to su "opće

ideje koje religija ili znanost urezuju u naše duhove, mentalne operacije koje te ideje pretpostavljaju, vjerovanja i osjećanja koja su u osnovi našeg moralnog života", zapravo načini na koje živimo naš uistinu ljudski život, nezavisan od organskog života, života prirode. To je upravo svijet kulture koji je nužno posredovan društvom.

Na ovaj način postaje sasvim jasna i "prisila" kojom društvene činjenice djeluju na pojedince. Kao sistem kolektivnih predodžaba, društvo zapravo i postoji samo u individualnim predodžabama i kroz njih. Dakle, nije društvo nekakav entitet iznad i izvan nas, nego je ono upravo u nama. Po Durkheimu, upravo to kolektivno, opće, ono što dijelimo s drugima (primamo i dajemo, sinkronijski i dijakronijski) definira pojam osobe.

Literatura

- DURKHEIM, Emile (1982): *Elementarni oblici religijskog života*, Beograd, Prosveta.
- DURKHEIM, Emile (1972): *O podeli društvenog rada*, Beograd, Prosveta.
- LEVI-STRAUSS, Claude (1988): *Strukturalna antropologija 2*, Zagreb, Školska knjiga.
- LUKES, Steven (1992): *Emile Durkheim, His Life and Work*, London, Penguin Books.
- NOVAKOVIĆ, Dragutin (1988): *Božanstvenost društva*, Zagreb, R.Z.R.K.S.S.O.H.

*Ratko Čorić: DURKHEIM'S THEORY OF RELIGION
AS THEORY OF CULTURE*

S u m m a r y

Durkheim's interpretation of totemism as the most elementary religion, on whose foundation he draws a conclusion from religion in general, was exposed to numerous critiques, although the critics concede the stimulative power of Durkheim's ideas. In this paper on the basis of these stimuli the author tries to interpret Durkheim's theory of religion as a theory of culture.

Following Durkheim's argumentation according to which religion is the basis of all social institutions, because its origin is in collective awareness, the author tries to transfer Durkheim's categorical pair sacred-profane, which happens to be crucial in his definition of religion, into the categorical pair culture-nature, thus suggesting social foundations of cultural creativity. It is particularly emphasized in Durkheim's theory of person, whereas the person is a constituent of two factors. The first one is the body which makes possible the individualization, but the soul as a collective principle, has the determinative importance in constitution of the concept of a person.

KEY WORDS: totemism, religion, sacred-profane, culture-nature, soul, body, person